DISSERTATIO INAVGVRALIS MEDICA

DE

FONTIS SPADANI ET SCHWALBACENSIS CONVENIENTIA

QVAM

DIVINIS AVSPICIIS

PRÆSIDE

DN. FRIDERICO HOFFMANNO

ORDINIS MEDICI SENIORE

PRO DOCTORIS GRADV

SVMMISQVE IN MEDICINA PRIVILEGIIS RITE OBTINENDIS

Ad. d. Septembris A. AE. C. MDCCXXX.

Publicæ eruditorum disquisitioni exhibebit

HENRICVS WILHELMVS HÆNDTSCHKY

ZÜLLICHOV. SILES.

HALAE MAGDEBVRGICAE,

Typis JOH. CHRISTIANI HILLIGERI, Acad. Typogr.



Q. D. B. V.

§. I.

ACidularum, quæ paſſim in Germania noſtra ſcaturiunt, non eadem eſt natura, neque eadem ad morbos, tam avertendos, quam abigendos, efficacia, ſed magna diverſitas, & ratione elementorum æque ac virium diſcrepantia. Vt igitur de omnibus eo melius conſtaret ſigillatim, foret omnino operæ pretium, ſi quælibet ipſarum haberet, qui meritis laudibus in ægrotantium ſalutem præſtantiam medentibus commendarent & nativas dotes cum memoratu dignis obſervationibus proſequerentur atque plenius exponerent.

§. II. Veteres quidem & adhuc ante triginta annos Medicorum ceteroquin doctorum plurimi, ſoteriorum, & calidorum, & frigidorum fontium, ſive thermarum & acidularum, vera & genuina principia ignorarunt. Plerique potius, qui de medicatis aquis in lucem ſcripta ediderunt, peregrina, aliena plane & na-

naturæ humanæ prorſus infenſa, non amica, ex metallis pariter & mineralibus, ſaliumque bituminumque familia effinxerunt agendi elementa numero plurima, e quibus vix unum reperire, vel demonſtrare eſt integrum. Non tamen mirum, adeo hallucinatos eſſe priſcos, quia Philoſophiæ chymicæ & experimentalis cognitio ipſos præteriit, cuius ſolius beneficio, ea quæ medico uſui ſerviunt explorari ipſorumque contenta erui poſſunt.

§ III. Inprimis hoc ex fonte repetendum, quod olim crediderunt, & adhuc plurimi recentioris ævi credunt, minerales medicatas aquas, acidum quoddam elementum ac ſpiritum cuſtodire, unde ipſis etiam acidularum nomen impoſitum. Sed primus utique inter omnes D. PRÆSES, jam ante aliquot luſtra multis & claris argumentis demonſtravit, ne minimum quidem acidi, ſive ſpirituoſi, ſive fixioris, ſed potius acido contrarium, alcalini nempe quippiam, in acidulis perperam ſic dictis reperiri, eo quod alcalinorum eſt proprium, ut cum acido quovis affuſo conflictum edant, ac lacti commixta illud non coagulent, id quod utrumque præſtant acidulæ. Dein facta ulteriori indagine, idem D. PRÆSES aliquot poſtea diſſertationibus, inſignem illam, quæ inter acidulas & thermas intercedit convenientiam, publice docuit, & aſſeruit: thermas nihil aliud eſſe quam acidulas, intra terræ penetralia calefactas; eaque propter cum bonis ægrotantium rebus acidulas frigidas, moderato igne tepefactas, loco thermarum, tam interne, quam externe poſſe uſurpari. Neque minus experimentis cum pluri-

mis

inis medicatis in Germania ſcaturientibus aquis inſtitutis perſpexit ac demonſtravit, præter ſalinum ac terreum craſſius elementum, ineſſe ſalubribus aquis ſpiritum quendam æthereum, volatilem, mineralem, ab eoque potiſſimam ipſarum virtutem eſſe arceſſendam, adeo, ut hoc diſſipato, vel in auras avolante, & ſapor, & vis medicinalis præcipua mox exſpiret.

§. IV. Quæ quamvis ita ſint, neutiquam tamen negandum, conſpicuam etiam eſſe inter minerales medicatas aquas differentiam, modo majorem, modo minorem. Aliæ quippe plus, aliæ minus ſpirituoſi puriſſimi & ætherei principii; aliæ vitriolici, volatilis, martialis elementi, aliquid, vel nihil recondunt; aliæ ſubtiliorem ac leviorem, aliæ rudiorem & graviorem, ob calcariam, vel ochream terram admixtam, vehunt aquam. Quæ ingredientium & mixturæ diverſitas, diverſas dein facit vires operationemque aliam atque aliam. Quare a circumſpectis & rebus ſuis ſatagentibus Medicis exacte merito pernoſcenda hæc differentia, quo in tam diſcrepante corporum, naturarum & morborum quoque indole, cum certa ratione dare queant conſilium, quænam ex ſoteriis aquis, magis, vel minus, ſingulis conveniant.

§. V. Dedit quidem & inculcavit utiliſſima hanc in rem monita paſſim in ſcriptis ſuis D. PRÆSES, quæ qui rite obſervat, eius conſilia certe non cadent in irritum. Vt tamen ſpecialius paullo conſtaret, qua ratione comparatio inſtituenda & differentia æque ac convenientia inter minerales aquas eruenda; placuit jam ſpeciminis loco ſiſtere celebratiſſimas binas aci-

dulas, Spadanas ſcilicet & Schwalbacenſes. Vtriusque enim hujus ſoteriæ aquæ genuinæ ac optime conſervatæ copiam fecit haud ita pridem Dn. HOCHEIMER, mercator Lipſienſis integerrimus; & nos utramque examini curate ſubjecimus. In quo quid obſervavimus, quid de viribus & uſu cenſendum, exponemus candide, quo medentes eo certiores reddantur, quibus ægrotis. quibus in morbis & qua methodo uſui ſint acidulæ hæ nobiliſſimæ. Faxit DEVS feliciter!

§. VI. Prius vero quam noſtra in examine Spadanarum & Schwalbacenſium inſtituta experimenta promamus, haud abs re erit diſpicere, quæ ipſis alii adſcripſerunt elementa. De Spadanis quidem edidit anno MDCXCIX, gallico idiomate tractatum NESSELIVS, Medicinæ Doctor & Senator Leodienſis, in quo & multa & varia ipſis ineſſe putat principia. Autumat enim easdem cuſtodire quippiam martialis, eo quod canalium per quos decurrunt, & vaſorum in quibus aliquamdiu ſtant, fundo atque lateribus, flavum ſedimentum, quod vulgo ochram vocant, apponant. Id vero non quidem negandum, ſed commune eſt omnibus ferme thermis & acidulis, ut in locis ubi ſcaturiunt, atque etiam in canalibus quos perluunt, terreſtrem flavi coloris materiam deponant; ita tamen ut ab aliis id majori, ab aliis minori copia fiat.

§. VII. Idem porro auctor vult Spadanis ineſſe martiale vitriolum, ejusque in confirmationem provocat ad ſaporem. Verum, nos nunquam, neque ex

acidu-

acidulis, neque ex thermis, verum martis vitriolum educere, neque illud per evaporationem, neque per atramentoſum. adjectis gallis, colorem, deprehendere potuimus. Atque etiam in Spadanarum examine idem nobis accidit, quippe quæ inſperſo gallarum pulvere, non nigrum, ſed tantum colorem ex bruno rufeſcentem exhibuerunt. Neque tamen color hic, ut in aliis quoque acidulis accidere ſolet, perpetuus eſt, ſed ſi aqua in liberiore aëre ſteterit aliquamdiu, non amplius comparet. Quod haud fallaci eſt indicio, genuinum vitriolum, quale eſt nativum, vel artificiale, ex vitrioli ſpiritu ac limatura martis paratum, minime in hiſce aquis recondi. Quod autem ſapor acutus, vitriolici quippiam mentiatur, id dubio procul principii ſubtilioris terreo-martialis & ſpiritus mineralis ætherei connubio tribuendum.

§. IIX. Porro nitrum vehere Spadanas aquas tradit NESSELIVS. At nitrum, cujus character inflammabilitas, ut ita loquamur, & fulminatio, neutiquam eſt nativum, neque in ſubterraneis locis ut ab aquis ſorberi poſſet, reperitur, ſed ſal potius eſt aëreum, ex acido catholico, in aëre circumvecto, intime cum terra ſubtiliori alcalino-ſulphureo maritato genitum, nec ullas unquam fontanas aquas, ut communis fert opinio, ingreditur. Vt mittamus ejusdem commatis aſſerta, quo aluminis, ſulphuris & ceruſſæ contagio infectas eſſe noſtras comminiſcitur.

§. IX. Sic quidem ſatis multus eſt auctor hic in elementis Spadanarum nominandis, ſed ſterilis plane

in iisdem per chymico-mechanica experimenta demonſtrandis. Argumenta potius, quibus ſententiam ſuam probare nititur, redeunt ad conjecturam & ex operationibus ac diverſis effectibus ſunt deſumta, quibus etiam ante ipſum egregii alii viri, quos advocat teſtes, uſi fuerunt. Scilicet obſervatum fuerat, acidulas noſtras adſtrictivam & roborantem, nec non excretiones ſiſtentem facultatem poſſidere. Hinc alumen ipſis ineſſe crediderunt, quod virtute pollet eadem. Obſervarant, hanc aquam vim habere calefaciendi & cum fructu in morbis frigidis & perſonis natura phlegmaticis uſurpari, quare ſulphur ipſi ineſſe conjecerunt. Noverant per experientiam, Spadanas in morbis a bile ortis nimium æſtum reſtinguere; eundem vero etiam effectum nitrum præſtare: unde hoc illis ineſſe bona fide crediderunt. Vitriolum vero & ferrum omnibus fere ſoteriis fontibus ineſſe voluerunt Majores, inducti virtute eorundem roborante & aperiente, qua excretiones per alvum, urinam & ſudorem promovendo & obſtructa expediendo, in gravibus chronicis morbis opem ferunt incomparabilem.

§. X. Non melior fuit Schwalbacenſium ſors. Harum enim utilitas ſpectatiſſima jam pridem quidem inclaruit, & longius quam ante centum annos in medicum tractæ ſunt uſum. Nec defuerunt, qui de iis ſcripto aliquid conſignarunt, inter quos primas fert JO. DANIEL HORSTIVS. Sed quicquid de ſalutari hoc latice diſſerunt, eodem infirmo conjecturæ & ab effectu tantum deſumto fundamento nititur,

titur,

titur. Nimirum quia hæc aqua pro diverſitate corporum ac morborum refrigerat, exſiccat, adſtringit & calefacit, ferrum, vitriolum, ochram, ſulphur, alumen, ſal foſſile, nitrum, in ipſius ſinu hoſpitari, ſine ullo experimento & inde ducta demonſtratione, perhibent ac ſalutaris effectus cauſam ab imaginariis hiſce elementis repetunt.

§. XI. Nos igitur, relictis ducibus hiſce, viam ingreſſi ſumus aliam, & per inſtituta tentamina varia, chymica & mechanica, in genuina horum fontium agendi principia cum cura inquiſivimus. Quo perſpectum habuimus, ne ullum quidem ex allegatis ingredientibus, iisdem ineſſe revera, ſed longe aliis præſtabilem ipſarum virtutem in acceptis eſſe ferendam. Simul etiam innotuit, magnam Spadanis cum Schwalbacenſibus eſſe convenientiam, qualem fovent aliæ nullæ, & ob id eo magis notandam.

§. XII. Primum, quod adornavimus tentamen, fuit ponderatio. Levitatem enim & ſubtilitatem aquæ noſſe, eſt in examine palmarium, magnumque ad dignoſcendam ſalubritatem fert momentum. Replevimus hunc in finem vitrum ſatis capax aqua pluviali, id lanci exquiſitæ impoſuimus, & vidimus, vitrum cum aqua gravitatem habere novem unciarum, drachmarum ſex & granorum ſedecim. Eidem dein vitro, ad eandem altitudinem, infudimus fontanam aquam, in area ædium D. PRÆSIDIS ſcaturientem, eadem lance libravimus & notavimus pondus novem unciarum, ſex drachmarum & triginta ſex granorum. Tum eodem modo expendimus in bilance Schwalba-

 cen-

censem mineralem aquam, ac observavimus, eandem idem pondus drachmarum & unciarum, sed grano minus æquare quam cælestem. Et in Spadanæ demum ponderatione, eadem prorsus, quam quæ in Schwalbacensis, fuerunt notata. Vt adeo pateat, utramque aquam bonitatis indicem egregium ferre levitatem tantam, quæ uno grano superat ipsam pluvialem, fontanam communem vero viginti uno granis.

§. XIII. Aliud dein adhibuimus ad examen gravitatis instrumentum, a D. PRÆSIDE inventum, ad explorandum salis, vel sacchari in aqua communi contenti pondus. Hoc ita fabrefactum, ut in aqua pluviali purissima penitus ferme submergatur, in aliis vero differentiam monstrent insculptæ drachmæ ac lineæ. Nimirum si aquæ puræ libræ, inditur sacchari aut salis drachma, immissus in eam hydrometer eminet ut conspectui offerat punctum drachmæ, si plus, ascendit altius, sin minus, mergitur. Hanc stateram etiam immisimus Schwalbacensi, ex lagena exacte obturata, nihilque vacui habente desumtæ, & in conspectum venerunt drachmæ duæ. Sumsimus etiam ex lagena, quæ ante hebdomadem aperta sic non prorsus plena seposita fuerat, eandem hanc mineralem aquam, saporis non amplius adeo acuti, in qua staticum instrumentum ad drachmam unam & aliquot lineas submersum. In Spadana recenter ex plena lagena effusa statera erecta est ad drachmam; in ea quæ aliquot dies steterat in aëre libero, tantum ad duas tertias drachmæ. Aqua vero fontana eodem instru-

mento

mento explorata drachmæ unius gravitatem in libra exhibuit.

§. XIV. Hæc duplici modo instituta experimenta statica, sibi invicem videntur esse contraria. Priori enim ratione nostræ minerales aquæ leviores fuerunt fontana, posteriori graviores. Verum jam pridem id notavit D. PRÆSES, atque etiam hujus differentiæ subinde meminit. Nec causa singularis hujus phænomeni adeo occulta. Videlicet subtile illud spirituosum elementum, quod minerales aquas incolit, elasticæ est & expansivæ indolis. Elater autem, seu elastica vis, uti quamplurimis physicis, pnevmaticis & aërometricis experimentis constat, æqualis est motui gravitatis, seu ponderi. Atque adeo elastica & expansiva virtus ætherei in aqua principii, eodem modo hydrometricam lancem sursum urget, ac materia salina vel terrea gravitatem concilians ejusdem descensum impedit. Vnde quo magis minerales ejusmodi & spirituosæ aquæ stateram elevant, eo subtiliores sunt eoque meliores, licet gravitatem mentiantur. Vicissim quo minus spirituoso hoc elemento imbutæ descensum impediunt, eo rudiores minusque salubres censendæ, quamvis videantur esse leviores.

§. XV. Sed pergendum in examine. Si sapore explorantur, & Spadanæ, & Schwalbacenses exhibent acutum, sed illæ magis ad vitriolicam quandam constrictionem accedunt, hæ autem penetrantiores, quia plus spirituosi elementi custodiunt, quo etiam fit, ut non secus ac vinum odore nares ferire soleant, & ob id vernacula audiant **der Wein-Brunnen**. Co-

 lor-

lor utriusque aquæ pellucidus est atque perspicuus. Quam vero mutationem inspersis gallis subeat dictum supra §. VII.

§. XVI. Per mixturam reagentium observavimus hæc. Neque salis tartari solutio, neque spiritus salis ammoniaci urinosus, Spadanis æque ac Schwalbacensibus instillata, ullam, tam in colore, quam consistentia, ipsis inducunt mutationem. Idem accidit commixta sublimati mercurii, lunæ & saturni sacchari solutione. Quod indicio est, nihil calcarii aut salis communis ipsis inesse; quandoquidem si quippiam inest, ad horum reagentium mixturam, aqua illico turbatur, lactescit & nonnihil sedimenti ad fundum dimittit, uti quidem facto cum aqua fontana communi tentamine, accidit. Quod si autem hæ aquæ aliquamdiu steterunt in aëre apertæ & spirituosum subtile elementum aufugit, confuso tartari per deliquium parato oleo, nec non lunæ liquamine, pellucidam faciem deponunt & lactescentem colorem exhibent.

§. XVII. Violarum sirupus, qui certissimus salis tam acidi, quam alcalini, in aquis proditor, si Schwalbacensi commiscetur, nitidam viridescentem exhibet tincturam, luculento testimonio, hospitari in ipsis alcali. Sed Spadanæ colorem sirupi non mutant. Neque etiam si Schwalbacensibus aëri expositis aliquamdiu & spiritu orbis immittitur, viridis amplius emergit color, sed nativus violaceus manet. Ex quo merito concludendum, alcalinum principium unacum spirituoso in aëre destrui.

§. XIIX.

§. XIIX. Admixtis aquis hisce acidis liquoribus, oboritur pugna. Schwalbacenses quidem cum vini aceto forti valide effervesunt & bullulas rejiciunt copiosissimas. Infuso Rhenano vino, nec non Mosellano, conflictus idem fere est, non ita a vitrioli spiritu. Spadanæ hisce commixtæ, etiam quidem effervescunt, non tamen tam valide, neque tam copiose bullulas emittunt. Vbi vero dissipato minerali spiritu instituitur experimentum, vix ac ne vix quidem pugna observatur ac effervescentia.

§. XIX. Cum lacte promte ineunt connubium aquæ nostræ. Neque etiam lac hac mixtura densatur in coagulum, sed potius tenuius longe redditur ac fluidius. Quo apertissime erroris arguitur illorum opinio, qui acidum mineralibus hisce aquis inesse putant principium, ac ob id sub earum potu ut lacticinia in victu vitentur, serio præcipiunt.

§. XX. Atque sic se gesserunt soteriæ nostræ aquæ in examine per reagentia. Quo absoluto, perreximus ad eruenda ea quæ ignis ministerio educuntur. Sumsimus hunc in finem sedecim uncias, sive libram civilis ponderis aquæ Spadanæ, eandemque indidimus patinæ stanneæ, subdidimus lenem carbonum ignem, & dissipato in auras humido, obtinuimus pulverem siccum terreo-salinum, grana decem pondere æquantem. Idem dein experimentum eodem modo adornavimus cum Schwalbacensi, ac idem quoq; materiæ restitantis pondus habuimus, ea tamen cum differentia, quod hoc residuum magis flavesceret & mar-

tialis ſubtilis terræ indicium ferret, quam quod ex Spadanis manſerat.

§. XXI. Reſtitantem hanc poſt exhalationem materiam fixiorem, terreſtris, ſalinæ indolis aqua irroravimus, ſpiritum vitrioli inſtillavimus & obſervavimus fermentativum quaſi cum bullulis & conflictu motum. Quo compoſito, aliam portionem reſidui aqua diluimus & affudimus violarum ſyrupum, ac viridis in conſpectum venit color. E quibus haud fallax capiendum indicium, ineſſe huic reſiduo quippiam terræ ſalinæ ad alcalinam indolem accedentis. Alii hujus cramatis portioni affudimus vitrioli oleum, ut videremus, an poſt ebullitionem vapor albus aſcenderet, uti fieri ſolet ſi communi ſali adjicitur hoc oleum. Sed obſervavimus nihil, eoque compertum habuimus, ne quicquam ſalis communis in harum aquarum ſinu deliteſcere, quod tamen alias ſatis accidit frequenter Selteranis, Antonianis, Egranis & Wiſbadenſibus aliisque ſoteriis undis.

§. XXII. Ex omnibus igitur hiſce curate factis & notatis experimentis pateſcit abunde, noſtras acidulas levitate, ſubtilitate ac puritate, plures, immo potiſſimas Germaniæ ſalubres aquas ſuperare longiſſime. Neque enim multum terræ ochreæ, alcalinæ, neque multum ſalis fixi, aut calcarii amari, aut culinaris habere; quod tamen alias thermales & frigidas minerales aquas redundantius incolit, Sedlicenſes, Egranas, Wisbadenſes, Selteranas ac Pyrmontanas. Præcipuum potius quo operationem ſuam exſequuntur elementum, eſt delibatiſſimus, ætheræ, expanſivæ &

vola-

volatilis indolis spiritus, qui medicatarum aquarum quasi anima, a quo potissimam salutaris suæ facultatis partem trahunt. Hic pro diversitate materiæ cui occurrit atque adhæret, varia exhibet phænomena variosque effectus. Scilicet quum sese unit cum tenuissimis martis moleculis, vitrioli indolem, saporem quoque ac virtutem refert. Vbi cum terreis alcalinis congreditur, sal æmulatur alcalinum. Hæc tamen salia, tam vitriolicum, quam alcalicum, non fixam, sed volatilem ab hoc spiritu nanciscuntur naturam. Quo fit, ut calore cum spiritu promte abeant in auras, pereunte simul sapore, aperiente, roborante, acidum absorbente & corrigente virtute, ac remanente aqua effœta insalubri. Ex quibus porro in proclivi judicare, mineralem hunc spiritum esse veram & efficientem causam virium, quibus minerales aquæ in morbis omnis generis persanandis æque ac arcendis, præstabilem suam facultatem debent. Atque quum levis & subtilis aqua hujus nobilissimi spiritus sit quasi vehiculum, nullum utique est dubium, quin sic imbutus latex per omnes corporis tubulos ac mæandros expedite pervadere, impactos ibi humores expedire, tenaces dissolvere, salsos, acres acidosque contemperare & per convenientia emunctoria eliminare possit. Vt adeo pateat, ejusmodi aquam esse vere medicinalem & longe tutius longeque efficacius potari, quam si in chronicis præsertim ac difficilibus morbis aquæ rudiores, graviores, heterogeneis, ochreis aut calcariis particulis fœtæ aquæ in usum vocantur.

§. XXIII.

§. XXIII. Patet porro ex dictis, magnam utriusque nostri fontis mutuam esse convenientiam, tam quoad bonitatem aquæ, quam ingredientium proportionem & elementi spirituosi ubertatem. Ex quo perito artifici in promtu est judicare, exquisitam quoque utrisque intercedere virium & effectuum paritatem, in reserandis viscerum & vasorum obstructionibus, fundendis ac diluendis tenacibus ac spissis succis, promovendis omnis generis excretionibus, per alvum, urinam & perspirationem, & quod maximum est, in roborando & confirmando nervosarum fibrosarumque partium tono labefactato. Qui sicuti plurimarum difficilium ac chronicarum passionum auctor est; ita ad emendandum illum & oriundos inde morbos præscindendos, nihil certe præstabilius nobilissimo elasticæ & expansivæ indolis spiritu, aquas nostras redundantius incolente. Hic enim dum remissam nimis cordis musculi, arteriarum omniumque tubulorum qui fluida vehunt vim motricem firmat atque intendit, auget simul sanguinis omniumque in corpore humorum progressivum motum & secundat pendentes ab hoc utilium secretiones ac inutilium egestiones, a quibus maxime sanitas & integritas corporis venit, & in quarum restitutione maximum sanandi momentum est repositum.

§. XXIV. Quæ quum ita sint, nemo, nisi qui ex ignorantia artis est osor, negabit, saluberrimam esse horum fontium in quamplurimis morbis facultatem. Sed nolumus longiores esse in recensendis quibus medentur malis, inprimis quum abunde id factum sit,

ab

ab iis qui ex instituto de ipsis egerunt, & de Spadanis quidem omnium optime *Henricus ab* HEER, ac de Schwalbacensibus, supra laudatus *Io. Daniel* HORSTIVS. Sufficiet nominasse ex his morbos, quibus profuisse exemplis & rationibus docent. Id autem asseverant de ventriculi morbis, anorexia, vomitu, inflatione, nausea, inappetentia, ructibus, diuturno ardore & dolore cardialgico; de morbis intestinorum, torminibus, colica flatulenta, spasmodica & scorbutica, cholera, diarrhœa, nec non lumbricis; de morbis hepatis, ictero, cachexia, principio hydropis atque etiam scorbuto; de affectibus renum ac vesicæ, mictione dolorifica, ischuria, nephritide, vesicæ & renum calculo; de morbis nervorum, quorsum referimus, affectum spasmodico-flatulentum sic dictum hypochondriacum & hystericum, spasmos etiam artuum dolores creantes, rhevmatismos appellatos; de morbis uteri, fluxu mensium suppresso, vel plane deficiente, aut vicissim nimium effuso, fluore albo atque sterilitate.

§. XXV. Quod autem mirum videtur, iis maxime, qui in eruendis morborum causis minus exercitati, est ille contrarius quasi quem in sanguinis profluviis præstant effectus. Scilicet quando in muliebri sexu salutaris illa sanguinis per uterina vasa excretio, deficit, vel plane supprimitur, & ea propter mulierculas atrocia excruciant pathemata; soteriæ nostræ aquæ, stillicidium, frustra adhibitis etiam famigeratissimis pharmacis, revocant feliciter, & sic causam multorum malorum præscindendo, juvant egregie.

Viciſſim ubi ſanguis effuſius quam corporis conſtitutio fert effluit, idem hoc remedium opem fert eximiam & exceſſivum profluvium compeſcendo, imminentes inde graves morbos, cachexiam, phthiſin & lentas febres arcet. Idem accidere in viris hæmorrhoidibus obnoxiis multiplici compertum habemus experientia. Sive enim ſanguis immodice per ani venas efferatur, ſive ſuetus fluxus retineatur, utrique malo efficaciſſime opitulatur aquarum noſtrarum potus. Vtrumque vero præſtat in utroque ſexu, aperiendo vaſa obſtructa. Etenim obſtructis arterioſis tubulis, nec menſes, nec hæmorrhoides, debito modo ſuccedunt, ſed reſtitant. Viciſſim ubi hæmorrhoidalia, vel uterina vaſa obſtructa, ſanguis aliorſum ruit, ibidemque cum impetu prorumpit. Igitur quod obſtructos tubulos expedit, id ſanat malum utrumque. Quod præſtare fontes noſtros docet ratio, & exemplis confirmat NESSELIVS, tractatu ſupra allegato §. VII.

§. XXVI. Non minus oppoſitus ſibi videtur duplex ille effectus, quem minerales ſpirituoſæ aquæ præſtant, in excretionibus per vomitum, alvum & ſudoris ſpiracula ſedandis, æque ac provocandis. Etenim in alvi profluviis, dyſentericis etiam, nec non cholericis, Antonianas non modo, ſed & Selteranas acidulas, præſertim cum tertia lactis parte remixtas, eximie conduxiſſe, novimus ipſi. Et de Schwalbacenſibus meminimus, WALDSCHMIDIVM commendaſſe in dyſenteria tum epidemica ipſarum potum. Qui vero vomitu crebriori, ex imbecillitate, ſeu

ſeu potius tono tunicarum ventriculi dejecto, & oriunda inde crudorum, viſcidorum & acidorum humorum ſaburra laborarunt, his non præſentius & efficacius per ipſam experientiam novimus præſidium harum aquarum uſu. Qui etiam largis cum lento & emaciante calore, nocturno præſertim tempore, ob cito nimis ſuppreſſas criticas evacuationes, vel febriles commotiones, diffluunt, his omnino præſidio eſt exoptatiſſimo aquarum noſtrarum potus. Etenim, dum ſubtili & ſpirituoſo ſuo elemnnto labefactatum excretoriorum tonum roborant, & humido ſuo puro atque tenui peccantem in corpore materiam, quæ acrimonia nerveas fibrillas ad excretiones exſtimulat, diluunt atque contemperant, ſiſtunt motum impetuoſum, eoque ſimul excretionem compeſcunt.

§. XXVII. Sunt etiam non tantum ex vulgi genere, verum etiam Medicis minus peritis, qui in cachecticis & ſero turgidis corporibus, aquarum mineralium uſum reformidant, quaſi aqua tanta copia quotidie pota, malum augeret ac hydropem ingeneraret. Verum fruſtraneus eſt hic timor, qui ignorantium concutit animum. Nam medicatæ aquæ potius præſcindunt hydropem & cachexiam perſanant. Diluunt quippe tenaces viſcidos humores, eosdemque ad excretionem præparant, ſimul tonum & elaſticam vim excretoriorum tubulorum firmant, quo non modo inutiles ac ſuperflui humores, per vomitum, alvum, urinam ac ſudorem eliminantur, ſed & corpus omnesque in ipſo partes ab exundante humiditate liberantur & exſiccantur quam optime.

§. XXIIX. In vincenda febrium intermittentium contumacia, an fontes medicati habeant uſum? ambigunt multi. Etenim nullus fere eorum, qui de mineralibus aquis ſcripſerunt ex inſtituto, mentionem injecit emolumenti quod in febrilibus præſtant inſultibus. Neque etiam febres poſcunt & admittunt talem potum ac uſum, quem quidem ſervant, qui in aliis morbis tendunt ad ſcatebram, ibi certam quotidie bibunt menſuram & ſic curam uti vocant conficiunt. Sed ordinarii potus loco, tam intra, quam extra paroxyſmum, potari poſſunt quam optime, atque etiam cum ipſis alia remedia antifebrilia, ſalina, detergentia, amara etiam & roborantia aſſumi poſſunt ceu vehiculo commodiſſime. Novimus certe diuturnas quotidianas, autumnales tertianas, quartanas quoque, immo meſentericas & lentas, quæ ex nimis cito ſuppreſſis adſtringentium ope, aut recidivantibus febribus acceſſerunt, hac ratione ſanatas eſſe feliciſſime. Neque tamen mirandum, ſcriptores hunc effectum ſicco præteriiſſe pede. Neque enim ullus febre correptus peregre proficiſcetur ad ſcatebras has; neque etiam qui accedit, facile ibi corripitur morbo febrili.

XXIX. An qui labe & vitio pulmonum affecti phthiſeos metu tenentur, uti poſſint his aquis? haud levis momenti eſt quæſtio. Plurimi id negant & pernegant. Verum reſpondendum cum diſtinctione. Si corrupta & exeſa eſt pulmonum ſubſtantia & inſignis humorum facta effuſio; ſi tota pulmonum ſubſtantia ſcirrhis obſeſſa & vomicis; ſi polypoſæ, uti

haud

haud raro accidit, adſunt in pulmonum vaſis concretiones: ſi etiam hydropis pectoris jam præſto eſt principium, potum aquarum ſuadere utique foret damnoſum. Verum ubi phthiſeos duntaxat eſt principium; ſique ex hypochondriorum vitio naſcitur, ac ob tonum pulmonum labefactatum, ingens ſeri ad pectus fit affluxus & cum tuſſi diuturna ac valida, quaſi rhevmatiſmus; neutiquam diſſuadendus, ſed potius præcipiendus eſt acidularum uſus. Et quamvis levis præceſſerit exulceratio, eandem tamen omnino egregie ad conſolidationem aptam reddit mundificando, hoc remedium, præſertim ſi ex catarrhali & ſcorbutica defluxione fuerit oborta. Tum potius medicatæ hæ aquæ cum lacte remixtæ & convenienti modo uſurpatæ, levamen afferunt, ſuffragante quamplurimis exemplis experientia, incomparabile. Quod enim exulcerationibus in interioribus corporibus non ſint inimicæ, ſed ſalutares, uberius confirmant effectus ſaluberrimi, quos in renibus, veſica & proſtatis glandulis ulcere obſeſſis, præſtitiſſe, fidem faciunt teſtes oculati, exceptione majores, HEERIVS, HORSTIVS atque NESSELIVS, locis citatis.

XXX. An porro in morbis capitis & cerebri, ſoporoſis affectibus, lethargo, coma, catalepſi, apoplexia hemiplexia, paralyſi vera, epilepſia, gutta ſerena, caduca vertigine, nec non furibundis & melancholicis deliriis, ex uſu ſint minerales aquæ? vexatum eſt dubium. Non enim leve dubitandi monentum ſuggerit, quod hi morbi potiſſimum a nimia membranarum cerebri remiſſione, vaſorum diſtenſione ac repletione,

tione, immo humorum in cerebri tubulis ſtagnatione, vel plane effluxu, ortum ducunt. Quæ omnia, ne augeat atque exacerbet tam copioſus aquarum potus, metus eſſe videtur haud adeo injuſtus. Accedit, quod hæ aquæ ſpirituoſo elaſtico, quo uberius perfuſæ ſunt elemento, caput temulentia quadam afficiant, vaſaque nimium diſtendendo, eorundem tonum nonnihil debilitent. Verum & heic prudenti opus eſt limitatione. Quod ſi enim nominati ſupra morbi, ſunt, ut ſcholæ efferunt, idiopathici, id eſt, ſedem & cauſam ſuam principaliter ipſo in cerebro ejusque membranaceis & vaſculoſis partibus, multum læſa illarum ſubſtantia, habent, ac præterea propter diuturnitatem in habitum quaſi ſunt converſi; ſatius utique eſt, abſtinere a potu. Sed ubi ſymptomatici ſunt hi morbi, ex hypochondriorum, vel primarum viarum vitio orti, neque in habitum jam converſi ſunt, neque etiam cerebri ſubſtantia labe affecta, nullo modo reformidandæ, ſed potius in uſum vocandæ hæ aquæ.

§. XXXI. Quum porro inſignis ratione ingredientium, ſaporis, ſubtilitatis & virium quoque inter medicinales aquas vigeat differentia, & eapropter aliæ præaliis, aliis atque aliis individuis, nec non morbis, ſint convenientiores; diſquirendum merito: quando & quibus noſtrarum potus ſit magis ex uſu. Iam diximus ſupra, easdem tenues eſſe atque ſubtiles, minerali ſpiritu copioſe afflatas & quippiam volatilis vitriolici complecti. Vnde peritus utique facile judicabit Medicus: peculiarem ipſis ineſſe roborantem, ac dejectam partium mo-

motricem vim ad propellenda fluida firmantem facultatem. Iudicabit porro: ob puritatem ac tenuitatem humoris ad ſuccos viſcidos diluendos, glandularumque ac minimorum tubulorum obſtructiones reſerandas, easdem eſſe utiliſſimas. Ex quibus tandem recte concludet: in omnibus iis morbis, ubi toni adeſt remiſſio, præſertim in ventriculo & inteſtinorum canale, in ſexu potiſſimum ſequiore, temperamento phlegmatico aliisque imbecillioribus corporibus, noſtras aquas in parva etiam quantitate potas eſſe ſaluberrimas. Scilicet in vomitu, diarrhœa, albo fluore, ſeminis ſtillicidio involuntario, rhevmatiſmis, catarrhis, ſudoribus nocturnis, nimio menſium ob debilem uterum fluxu, nec non pendente ab eadem cauſſa ſterilitate, Spadanas cum Schwalbacenſibus, plus præſtare atque efficere, quam alii medicati Germaniæ fontes.

XXXII. Contra ea, ubi ex primis viis exturbanda per alvum humorum vitioſorum copia & colluvies, in cachecticis, phlegmaticis, vel etiam hypochondriacis; omnino Egranæ & Wisbadenſes acidulæ cum Sedlicenſibus proferendæ ſunt noſtris. Vbi dein acidi pontici humores, quorum uber eſſe ſolet proventus in hypochondriacis & hypochondriaco-melancholicis, nec non quartana diuturna cum nimia ciborum appetentia laborantibus, contemperandi & per inferiora ſimul efficaciter eliminandi; Carolinæ thermæ in hoc perficiendo omnibus ſunt ſuperiores. In morbis pectoris, renum ac veſicæ vitiis, ubi diureſi opus eſt, aut etiam eroſio & exulceratio has partes tenet, ſimulque nervoſarum & membra-

nacearum partium ſyſtema multis & validis ſpaſticis obnoxium eſt ſtricturis ; Selteranæ , Antonianæ & Wildungenſes acidulæ, noſtris erunt anteponendæ,eo quod parum virtutis adſtrictivæ & vitriolicæ, ſed multum ſalis alcalini cum aqua pura habent , neque tam ubertim ſpiritu minerali ſunt fœtæ.

XXXIII. Neque etiam negandum, quosdam ex mineralibus ſic dictis fontibus, certis corporibus & temperamentis, victu etiam diverſo utentibus magis congruos eſſe & aptos. Sic Pyrmontæ acidulæ, rudiori aqua, ſed copioſo ſpiritu inſtructæ, optime quadrant Weſtphalis, qui victu fruuntur duriori & natura ſunt robuſti, non vero iis, qui ſunt corporis tenerioris & tenui quoque diætæ aſſueti. Carolinæ thermales aquæ ſunt percommodæ Bohemis & viciniæ incolis, qui cibis ac cereviſiis nutrientibus multum fruuntur. Qui autem loca inhabitant calidiora, vini potum frequentiorem habent quam cereviſiæ, qui etiam cholericæ & ſiccæ ſunt conſtitutionis ; his utique, ſi valetudinem incurrunt adverſam, ſaluberrimæ ſunt Spadanæ, noſtræ & Schwalbacenſes cum aliis mitioribus aquæ. Vt adeo divina merito veneranda ſit & celebranda benignitas ac ſapientia , quæ hominum ſaluti tam clementer proſpexit , ut quælibet regio ejusdemque incolæ habeant auxilia ipſis maxime accommoda, quibus valetudinem levare poſſint , ac inter hæc maxime medicatos fontes , quorum alii alvum, alii urinam movent, alii acidum contemperant, alii acre obtundunt , alii viſcidum reſolvunt , alii roborant leniterque adſtringunt , alii viciſſim ſpaſmos

& ri-

& rigidas fibras molliunt. Quem ſingularem omnium indolem, merito ſcrutari & perſpectam habere debet peritus ac rebus ſuis ſatagens Medicus.

§. XXXIV. De ipſo autem aquarum ſalubrium uſu id monendum habemus in genere: erroneam eſſe illam pervulgatam, & Medicorum, & aliorum ſententiam: thermas & acidulas certo tantum anni tempore, vere ſcilicet, vel exeunte æſtate, eſſe per definitum temporis, menſis circiter, ſpatium, ad curam, uti vocant, potandas. Nam ratione & experientia convicti ſcribimus, omni tempore, ver ſit, ſive æſtas, autumnus vel hiems, ſaluberrimum eſſe aquarum mineralium potum, non modo ad ſcatebram, ſed & in remotis ab ea locis, modo in lagenis rite obturatis eo transportentur. Scilicet in variis tam longis, quam acutis morbis, & parcius, & copioſius, nec non vehiculi remediorum loco, ſolæ etiam mane, aut veſperi, vel vino remixtæ, inter cibos commodiſſime & cum inſigni ſanitatis emolumento, ſecundum periti artificis præſcriptum, bibuntur ſoteriæ aquæ. Quare omnibus quibus ſalus ſua cordi, quibusque comparandi facultas, ſerio ſuademus & candide, ut in promtu habeant, ſi conflictantus morbis, convenientem cuilibet ſalutarem laticem. Nam profecto, aquis ſummam & arcanam prorſus juvandi virtutem indidit univerſi opifex benigniſſimus, quam tamen norunt pauciſſimi.

§. XXXV. Ut tamen ſperatus ſalutaris effectus obtineatur eo certius, curandum, ut integris viri-

bus bibantur in dissitis maxime locis. Jam huc usque ex acidulis vix ullæ tam raro rite conservatæ ad nos pervenerunt, quam Spadanæ & Schwalbacenses, ita ut ex viginti lagenis, quandoque vix quinque usui fuerint aptæ, reliquis effœtis & corruptis. Ex quo autem mercator Lipsiensis famigeratissimus Dn. HOCHHEIMER transferri curavit has aquas, ipsius solertia ac circumspectione factum est, ut jam possint haberi incorruptæ & spiritu minerali penitus refertæ. Artificium conservandi absolvitur his. Lagenæ seligendæ sunt compactissimæ compagis & probe exustæ ac vitrea quasi cœrulea crusta obductæ, ne per patentiores poros elabatur nobilis ille spiritus. Dein exacte sunt obturandæ eumque in finem orificia claudenda subere non carioso, sed integro, cera terebinthinacea, vulgo Baumwachs, fissuræ oblinendæ, ac corium extus illigatum pice inducendum ubique, ne aëri accessus & subtili elemento exitus pateat. Tum non sole ardentissimo, vere exeunte, vel ipsa æstate, transportandæ, semperque probe obtegendæ lagenæ, ne accessu solis calefiant, quo multum virium & spiritus dissipatur; frigidiori potius tempestate & noctu quoque transportatio instituenda, & sic certo servatur aquarum integritas.

§. XXXVI. Specialem demum usum quod attinet, has servandas præcipimus cautiones. Si solennis, uti vocant, cura, cum iis instituenda, sive domi, sive ad scatebram, videndum primo omnium, ut, si corpus plethoricum & sanguinis missionibus assetum,

duobus

duobus minimum ante potum diebus, vaſorum per ſectam venam fiat depletio. Dein ante uſum etiam prima corporis regio a ſordium colluvie repurganda. Neque tamen id perficiendum acrioribus catharticis, quæ inteſtinorum tonum deſtruendo, felici aquarum operationi mirum obſunt, ſed clementioribus congruis. Inter quæ pro naturæ & primarum viarum diſpoſitione ex uſu eſſe poſſunt, vel manna ſoluta ad uncias duas, cum drachma una cremoris tartari, vel paſſulæ rhabarbarinæ laxativæ, vel pilulæ balſamicæ ad Beccherianarum exemplar concinnatæ, vel etiam magneſia alba, cum, vel ſine ſale cathartico oblata.

§. XXXVII. Poſtea ipſa potatio ſic inſtituenda, ut primo die, libra tantum dimidia, ſecundo integra, tertio duæ libræ, tres tum aut quatuor libræ, eo usque, donec per alvum, urinam & ſudorem, aqua ſufficienti æquali menſura iterum ſeceſſerit. Quod ubi factum, quantitate hac continuandum ad finem usque curæ, eademque abſoluta, ad evehendas reliquias, ſuperius commendata laxantia, ſed majori paullo doſi, per biduum uſurpanda. Quod ſi etiam ſub ipſo potu alvus obliviſcatur officii, flatus in inteſtinis renitantur, vel etiam periſtalticus motus inverſus ſit, clyſteribus non adeo acribus, ſed tantum ſtimulantibus, carminativis ac demulcentibus, ad inferiora vocanda eſt humoris evacuandi copia, vel pilulæ balſamicæ, ad aliquot tantum grana, circa ſomni tempus, deglutiendæ.

§. XXXIIX. Alia ceterum remedia ſub potu commendare non ſolemus, quia ipſis aquis jam egregia ineſt medicamentoſa virtus. Vnum vero, tum ad ſecundandam auſpicatam operationem, tum avertenda quæ quandoque incidunt ſymptomata, habemus quod commendemus medicamentum, longo uſu atque experientia comprobatum. Eſt illud elixirium D. PRÆSIDIS balſamicum temperatum, ex benignis balſamicis ſpeciebus cum menſtruo lixivioſo paratum: De quo in prandii ultimo hauſto, vel etiam aliquot horis poſt, digeſtionem peractam, octoginta, vel centum guttæ ſumendæ cum quovis vehiculo. Id enim mirifice ſuccurrit digeſtioni, acidum & viſcidum corrigit, chylo blandam conciliat ſubtilitatem atque temperiem, ſimulque tonum inteſtinalem ſervando integrum, excretionum ſucceſſui velificatur egregie.

§. XXXIX. Vbi tamen vis morbi nervoſis partibus inſidet altius, uti fieri ſolet in diris paſſionibus ſpaſmodicis, ſpaſtico - convulſivis, arthriticis, arthritico - rhevmaticis, præter internum aquæ potum, utiliſſima ſunt balnea. Poſſunt autem hæc concinnari ex aqua dulci, nullo minerali ſale, aut martiali principio imbuta, quam habent Piperanæ, Tœplicenſes, nec non viperinæ, noſtris das Schlangenbad. Quæ certe balnea, ad laxandas nervoſarum partium tenſiones & contractiones longe magis ex uſu ſunt, quam quæ multum croci martis, vel terreo-ochrei, ſalini, aut calcari principii vehunt.

§. XL. Si quis porro ob caput debilius has eminenter ſpirituoſas aquas ferre nequeat, alius puræ fontanæ miſcela easdem temperet. Si porro forſan adſtrictio & ſpirituum ubertas nervis & pectori videatur inimica a aſininum lac, vel lactis ſerum, ad emendandam hanc qualitatem admiſceatur. Qualem præterea mixturam in podagra, arthritide, ſcorbutica lue, infando dolore artuum & membra divexante, in purpura quoque ſcorbutica, nec non foedis cutis exulcerationibus, ſummo cum ægrotantium levamine, multoties commendavit D. PRÆSES.

§. XLI. Maxime omnium vero ſub harum aquarum uſu exquiſitum in vita victuque ſervandum regimen. Animi cura habeatur præcipua, ut ſit tranquillus, ab omni affectuum impetu, meditationibus & fatigationibus liber. Nihil enim ſub potu harum aquarum permicioſius, quam vehementiores animi per iram, aut terrorem commotiones, quippe quæ aquarum per vias ordinarias ſeceſſum legitimum intercipiendo, anxietates, flatulentias aliaque ſymptomata creant graviſſima, ut ſatius ſit, ſi inciderint, illico abſtinere a potu. Dein ſub uſu nihil accommodatius; quam ordinarii potus loco, bibere mineralem aquam, cum dimidia fontanæ, & tertia, vel quarta vini Rhenani parte remixtam. Qui etiam frigidioris naturæ ſunt, vini plus potare poſſunt; quandoquidem ſumtis tam copioſe aquis, ſitis non adeo eſſe ſolet intenſa. Porro non omittenda corporis exercitatio, quæ mirifice favet effectui aquarum ſecundando.

do. Inſtituitur hæc commodiſſime duabus horis ante, vel quinque aut ſex horis poſt paſtum, confecta jam digeſtione. Cavendum vero ſummopere ne corpus frigidiori veſpertino äeri, poſt ſolis occaſum exponatur, ſed ab eo quovis modo defendatur. Si ſecus fit, perſpiratio intercipitur, ſomnus turbatur, multaque in valetudinem redundant, cum ſucceſſus impedimento, incommoda. Atque demum, ut breves ſimus, vitentur ſub aquarum noſtrarum uſu omnia, quæ vitanda, & obſerventur omnia, quæ obſervanda, tam a D. PRÆSIDE paſſim; quam ab aliis ſcriptoribus pluribus præſcripta ſunt & inculcata.

F I N I S.

